

Az új horvát próza egyéniségei

Zlatko Tomičić

Miroslav Krleža a két háború között nagy hatással volt az egész horvát irodalom, de leginkább a próza (vagyis az elbeszélés és a regény) fejlődésére — állítja Živko Jeličić horvát esszéísa. Sok kitűnő prózaíró valóban nemcsak Miroslav Krleža hatószférájában alkotott, hanem első műveit is az ő folyóirataiban jelentette meg (Ranko Marinković és Petar Šegedin).

A legjobb horvát prózaírók ugyanazokat az eszméket vallják, amelyeket Miroslav Krleža hirdetett meg elsőnek a modern horvát prózában, de mindegyikük, sajátosan, személyes világával, az alakok és a légkör átélésének sajátosan személyes magyarázatával, szigorúan elszige'elt és markáns alkotó egyéniség. Am Ranko Marinković, Novak Simić, Mirko Božić, Vjekoslav Kaleb, Petar Šegedin, Vladan Desnica, Ivan Dončević, Vojin Jelić, Mirjana Matić Halle, Stjepan Mihalić nevét felsorolni éppen annyi, mint egyetlen szót kimondani, olyan erős benyomást kelt egy ragyogó, harmonikusan magasra emelkedő építmény — a mai horvát prózát képviselő építmény — egységes szelleme, befejezett építészeti egysége, amelyben az egymást kölcsönösen kiegészítő függőleges és vízszintes vonalak egyensúlya, minden dimenzió egyenesen gótikus fénye és kelleme uralkodik.

A legtöbb érdemet ennek megteremtésében a dalmáciai, a tenger melléki horvát írók szerezték. Az első nagy írókat is Dalmácia adta a horvát, illetőleg a jugoszláv irodalomnak: a XV. században a szpliti Marko Marulićot, a XVI. században a dubrovnikai Marin Držićot és a XVII. században Gundulićot. Űgyszólván minden mai horvát prózaíró, hasonlóképpen több költő is, Dalmácia szülötte. Csak néhányan vannak más vidékről, és ezért a mai horvát prózaírodalomban alig is találunk más tájat, személyt és várost, mint dalmátot. Például mind a mai napig nem jelentkeztek írók, akik Szlavóniának — Dalmácia mellett az egyik legérdekesebb horvát tájnak — bemutatásával folytatnák Josip Kozarac és unokaöccse, Ivan Kozarac művét. Kivé'elt képez Ivanka Vujčić-Lasowska *Vranjara* című nagyobb regénye, amelyben nem a szlavón város, sem a szlavón paraszt, hanem a szlavóniai cigányok életét írja le.

Likáról, a szintén érdekes tájról ma csak két elbeszélő ír: Josip Barković és Jakov Sekulić, de ők nem tartoznak legkiválóbb íróink közé, még fejlődnek, nem érettek meg olyan hirtelen, mint a mediterrán dalmaták.

Mint ahogyan annak idején az amerikai irodalomban „chikágói irodalmi reneszánsz” volt, ugyanúgy a horvát irodalomnak „dalmát irodalmi reneszánsza” van. E dalmát áradat miatt, mint mondtuk, Dalmácia a legjobban leírt táj a mai horvát irodalomban, a többi tájnak pedig (Likát és Szlavóniát már említettük, azonkívül Podravínának, Muraköznek, Baranyának, Hrvatsko Zagorjenak és Prigorjenak, Banijának, Gorski Kotarnak, a Horvát Tenger melléknek stb.) vagy kevés vagy szűkszavú vagy gyenge ábrázolói vannak, vagy egyáltalán nincsenek.

Az utóbbi időben Ranko Marinkovićról, Novak Simićről, Petar Šegedinről, Vladan Desničáról, Vjekoslav Kalebról és Mirko Božićról írnak és beszélnek a legtöbbit. Már ez a hatos csoport is a „dalmát reneszánszot” bizonyítja: közülük csak egy — a boszniai Novak Simić — nem dalmáciai.

Ranko Marinković a nagy dalmát szigeten, Viszen született. Goran Kovačić a háború előtt „szatirikusnak és analitikusnak” nevezte. *Proze* című háború után megjelent első könyve — amelyben nem melőzte szigetét, sem azt a várost, ahová a szigetlakók eljárnak — érett művészi egyéniség érvényesülése és igazolása, de a kritika nem értette meg kellőképpen; ezért (a Jugoszláv Írószövetség díjával jutalmazott) *Ruke* című második könyvével rendkívüli reakciót váltott ki a kritikából és az olvasóközönségből, úgyhogy viszonylag rövid idő alatt második kiadása is megjelent. Ebben a könyvében igyekszik novelláinak tárgyát és személyeit szimbólummá alakítani, a lehető legnagyobb mértékben általánosítani, és így a lokális, a regionális, a véletlen és az egyéni fölé emelkedve, szakavatottan interpretálva anyagát, magasabb szintézishez, nagyvilágihoz, általános emberhez, kozmikushoz érni, kigúnyolván az erőszakot, az ostobaságot, a falánkságot stb., és ebben, valóban ragyogó eszközökkel, mindig igazi eredményt ér el. Ezért Ranko Marinković művészete, talán valamennyi mai horvát modern író közül, a leginkább európai jelentőségű.

Novak Simić első műveinek sorozatában lírai módon mutatja be Boszniát, furcsa, sötét, tévelygő lelkek éleét, a legendák és mítoszok, a magány és mindenekfelett a vér és az ösztönök világát. Egyik novelláskötetének a címe *Zakoni i ognjevi*. Ezek a vér, a hallgatás, az önmésztés, a muzulmán Bosznia törököktől átve t keleti hagyományainak törvényei, s az azoknak védelmében égő, rejtett tűzhelyek törvényei. Novak Simić, ebben az első szakaszában, Bosznia Dosztojevskije. Később fokozatosan áttér Zágreb városi témáira, aztán *Braća i kumiri* című regényének vázlatai következnek. Ez a regénye többévi munka után, 1956-ban jelent meg. Ez az első jugoszláv regény, amelynek tárgya a modern ipari kapitalista alakja, az első integrálisan urbanista regény, ahogy nálunk (talán meglehetősen szerencsétlenül) a modern korszak regényét nevezék: a nagyváros, az ipari pokol, az új „doszpassosi tempó”, a futószalag-ritmus, a mechanizált pszichológia, az atomkorszak regénye. Tkač alakja óriásira nő, mint Cowperwood, Dreiser titánja; Tkač azt kérdi Simić regényében: „Mit is jelent Sabaoth agyagból és vízgőzből való világa? Mit jelent a mennyország, az angyal a tüzes pallossal, a kígyó és a többi móka? Aláírok egy csekket, és százával teremtek ilyen paradicsomot datolyákkal, oázisokkal és pálmalevelekkel. Egy pillanat és nem hét nap alatt.”

A harmadik író a hattagú csoportból, Petar Šegedin, talán a legmélyebb és legsötétebb, legelmélyültebb horvát prózaíró. Mintha az ihletné meg, ami Gorkijban és Dosztojevskijben a legkínosabb, legnehezebb, legfájdalmasabb, és ezt keresné bennünk, analitikusan, mint Proust, szenvedélyesen, mint Krleža, brutálisan, mint Zola. *Djeca božja* című első regényében — amelynek főhősét a gyermek Petar szabad pszichológiai analógiájában Joyce *A művész*

ifjúsága című könyvének főhősével hasonlították össze — tulajdonképpen szülőföldjének, Korcsula-sz getnek monográfiáját írja meg, és ez a regény talán az egyik legjobb horvát regény általában, mind lírai intenzitásánál, mind pedig epikus extenzitásánál fogva, ami reális háttérül szolgál Šegedin alakjai élményeinek, Eredeti és nagyszabású, egész önálló eredetű mű (a többivel csak rokonságnál fogva hasonlítottuk össze, és nem azért, mintha hatásuk alatt állna).

A frázisok, a különleges, mesterkéltné költői formák talán legkifinomultabb, legnagyobb virtuóza a zadari Vladan Desnica, a legfinomabb részletek mestere, flauberti ötvösművész. *O lupine na suncu* című elbeszélés-kötetével (amelynek címét és összetételét a későbbi kiadásokban *Proleće u Badrovcu* és *Tu odmah pored nasra* változtatta) és *Zimsko ljetovanje* című kisregényével tűnt fel, és ezzel is szerezte legnagyobb népszerűségét. Annak idején bírálták, hogy a dalmát falut középkornak igyekszik feltüntetni.

Vjekoslav Kaleb a mozdulatlan, olykor úgyszólván „bodhisatvani” pszichológia, a tüneményes szenzációk, a bizarr viszonyok, a nem mindennapos, merev frázisok írója. Az ő első elbeszélései is a faluról, a Dalmát Zagorjeről szólnak, mint Simić első elbeszélései Közép-Boszniáról; egyes műbírálok szerint ezek „legkalebi” elbeszélései — *Fonizene ulice* című regénye Zágrebről fest képet a háború idején, de sajátos és mindennekfelett kalebi módon.

A hat író közül Mirko Božić a legösztönösebb, „legrudimentárisabb”. Az említettek közül egyik sem alkot annyira ösztönös eredetű művet, mint Mirko Božić. Ilyen *Kurlani* című első regénye, amelyben (az alkáról, a hagyományos vitézi játékokról híres) szinyi vidéket írja le; mindenki nagy jövőt jósolt neki, ám trilógiája *Neisplakani* című második részének, jóllehet hatása szintén elemi erejű, nincs meg olyan mértékben a bizonytalanság és a szándéktalanság varázsa, mint a *Kurlaniban*. (A *Neisplakani* című könyvért 1956-ban elnyerte a NIN legjobb jugoszláv regénynek szánt félmillió dináros díját.)

Novak Simić, Vjekoslav Kaleb, Petar Šegedin és Vladan Desnica szintén laureátusok, több irodalmi díj nyertesei.

Slavko Kolar egészen különös természetű író. Körülbelül ugyanakkor jelentkezett a horvát irodalomban, mint Krleža, ha nem még valamivel előbb. Humoros stílusa Gogoly jó iskolájában alakult ki. Falusi tárgyú elbeszélései a legjobbak, de változatlan módszerrel nyúlt a városi témákhoz is. Valamennyi horvát író közül az ő humorérzéke a legfejlettebb (a humor általában a horvátok gyenge oldala), de még ha tárgyát lírai módon mutatja is be (lásd *Breza* című novelláját), akkor is annyira más, mint a többi horvát író, hogy ez már meghaladja az egyik íróét a másiktól megkülönböztető normális egyéniség kereteit. Már Ivan Goran Kovačić megállapította, hogy Slavko Kolar kivételes jelentőségű író, később pedig külföldről is érkeztek elismerések, úgyhogy valamelyik külföldi műbíráló nyomán elnevezték a „horvát Gotfried Keller”-nek.

Furcsa irracionális módszerrel él Vojin Jelić, amikor leírja Knin környéki primi ív földjeit; de sajátos író Vjekoslav Majer is, akiről Senoa és Krleža után bívást elmondható, hogy Zágreb költője; különös affinitása van a bohémek, a hordárok, a csavargók, a különféle lumpenproletárok, a zágrebi csavargók, egy nagyváros jelentéktelen kisemberei iránt. Ivan Dončević a háború előtt a Száva menti falvak életéből vett naturalista regényekkel tűnt fel, később a népfelzabáló háborúból vett elbeszélésekkel, amelyeket maupassant-i briliáns forma jellemez, legutóbb pedig *Mirotvorci* című regényével, amelyben kigúnyolja a vidéki kispolgárságot. Stílusa jellegzetesen lírai, tömör, éles, temperamentumos. Mirjana Matić-Halle novelláiban néhány olyan szilárd, olyan szintetikus, olyan intakt, maradandó képet adott, hogy a magasfokú poétikus prózai forma legkiválóbb példáinak, a tehetetlen em-

beri sorsok lényegébe, tragikumába való mély belenyúlásnak tekinthetők, és ez minden egyes esetben vad, féktelenül szenvedélyes temperamentum alkotó módszerével történt.

Stjepan Mihalić, Slavko Mihalić költő apja szintén a kivételes horvát prózai temperamentumok közé tartozik. Azzal vádolják, hogy nem mozdul ki előbb Hamsun és Kellerman, később pedig Krleža hatássférájából, de tulajdonképpen már esztendőik óta nem mozdul ki egy kisebb horvát városból, és ez az egyetlen bűne, de talán nagy előnye is (ügyszólván minden horvát író Zágrebban él, kivéve egyet Opatijában, kettőt Rijékán és egy csoportot, tízegynéhányat Szplitben), és Mihalić ebben a városban kitartóan alkot. Az utóbbi tíz évben kissé feledésbe merült, most viszont *Teletići odresci* című regényével, amely éppen úgy a kispolgárság szatírája, mint Dončevićé, ismét az első sorba emelkedett.

